

Sociaal kunstenaarschap

De kracht van resonantie

'We only experience resonance when we are open to it and willing to enter into a relationship. Resonance can give us space for collective experiences. A real connection with ourselves, the other and our environment' (Rosa 2016).

Tina Lenz

Met de verbeelding als inzet leveren creatieve makers steeds vaker zinvolle bijdragen aan het welzijn van mensen en gemeenschappen, ook in het domein van de zorg. Relationele kunst zorgt voor nieuwe verbinding met elkaar en onze omgeving en schept ruimte voor nieuwe ontmoetingen en meer vertrouwen rond complexe thema's als zorg, ecologie en inclusie.

Mijn zoon is in slaap gevallen en wordt naar de OK gebracht. Lopend door het AMC richting koffieautomaat registreer ik bezoekers, patiënten, schoonmakers, artsen, verpleegkundigen en een uitgebreide collectie schilderijen. Het kijken naar de beelden biedt mij wat afleiding in een omgeving waar je hoopt niet al te vaak te zijn. De zorg en de kunsten zijn in deze openbare ruimte van het ziekenhuis twee parallelle werelden. Beide sectoren staan qua beroep en daaraan verbonden instanties en professionele kennis, ver uit elkaar. Ik google naar de collectie in het AMC en lees: 'Net als de wetenschap verandert ook kunst onder invloed van nieuwe inzichten, technologieën en maatschappelijke ontwikkelingen'.²

Zo zijn de laatste decennia binnen de sociale kunsten, *social design* en het domein van de zorg progressieve samenwerkingen ontstaan. Daar wordt participatief onderzoek gedaan vanuit collectieve maakkracht als nieuwe benadering van complexe vraagstukken. Het is een werkwijze waarbij creatieve makers verbeelding inzetten om mensen een andere wereld te laten ervaren en voorbij het bestaande te denken (Goudswaard et al. 2022). Vrijdenkers als kunstenaars en ontwerpers spelen daarbij een actieve rol door verbeelding breder in gang te zetten en contact te zoeken met gemeenschappen. Deze sociale kunstpraktijken zorgen

voor zichtbaarheid van verschillende groepen in de samenleving en creëren met hun openheid en empathie vertrouwen om moeilijke thema's bespreekbaar te maken. Er ontstaat draagvlak en ruimte voor een nieuwe omgang met vraagstukken. Het gaat er daarbij om waarde en betekenis toe te voegen aan het maatschappelijk debat en urgente thema's als zorg, ecologie en inclusie onder de aandacht te brengen.

Emotionele participatie

Sociale kunstenaars zoeken in hun werk naar resonanties met mensen. Socioloog Hartmut Rosa benadrukt dat we pas resonantie ervaren wanneer wij ons ervoor openstellen en bereid zijn een relatie met elkaar aan te gaan. Wij leven volgens hem nog te veel in versnelling richting economische groei en persoonlijke verbetering. Resonanties geven ruimte aan collectieve ervaringen. Vanuit een werkelijke verbondenheid met onszelf, de ander en onze omgeving kan men structureel iets in gang zetten of een transitie veroorzaken (Rosa 2016). Zo verbindt theatermaker Alexandra Broeder met haar voorstellingen de domeinen kunst en psychiatrie. Ze werkt onder andere met jongeren die intensief in behandeling zijn en stelt GGZ-instellingen en psychologen de vraag: Wat als we op een nieuwe manier gaan kijken naar dat wat in onze maatschappij als afwijkend wordt gezien? En wat hebben wij mensen nodig als →

Tijd van de Wolf,
The Cure, Oerol
Festival, 2023.
Fotografie:
© Geert Snoeijer

het leven niet meer gaat? Samen met scenograaf Sacha Zwiers en componist Roald van Oosten creëert ze voorstellingen onder de naam Tijd van de Wolf waarbij er ruimte en aandacht is voor het niet weten, de ontregeling en verwondering. Hun nieuwsbrief over de nieuwe voorstelling *The Cure* valt meteen op: 'We are all human. But there is a cure'. Tijdens deze theaterervaring op Oerol (juni 2023) onderging het publiek als het ware een transformatie van mens tot boom. Het overgangsrитуeel, gemaakt met basisschoolkinderen van Terschelling, is een levendige manier om sociale interactie met emotionele participatie mogelijk te maken. In de huidige tijd met onze oplossingsgerichte oriëntatie op psychische problemen en economische visie op het menselijk bestaan is volgens Broeder weinig plek voor existentiële vragen.

Relationeel activisme

Bezorgdheid over het klimaat, de strijd om het doorbreken van postkoloniale structuren en de gevolgen van de oorlog tussen Oekraïne en Rusland maken duidelijk hoe verbonden en kwetsbaar wij zijn. Socioloog Richard Sennett waarschuwt dat we opnieuw moeten leren samenwerken in onze tribale, competitieve en egoïstische culturen (2012). Sociale vaardigheden zoals kunnen luisteren, tactvol handelen, overeenstemming vinden en omgaan met onenigheid zijn daar volgens hem voor vereist. Theaterwetenschapper Nele Wynants constateert dat het wellicht geen toeval is dat Sennett zich voor deze opvatting baseert op de podiumkunsten (2020). Repetities vormen de basis voor het maken van muziek, theater of dans, en daarin zijn luisteren en dialoog van vitaal belang. Kunstenaar Jessica Gysel noemt het relationeel activisme: kunst met een andere urgentie die wordt ingezet als tool voor verandering. Het gaat volgens haar over relaties tussen mensen onder-

ling, mensen en dingen, mensen en natuur. Ook relaties die door Westerse desacralisatie, objectificatie en kolonisatie verbroken zijn, moeten worden hersteld (2021). Kunstpraktijken met sociaal engagement bieden openingen voor samenwerking en zetten mensen in beweging. Een

dergelijke ervaring maakte ik zelf mee tijdens de theaterle oefening *Rehearsing the Revolution* bij Petra Ar dai, artistiek leider van kunstcollectief SPACE. Via een storytelling-spel

SPACE,
*Rehearsing
the Revolution*,
27 oktober-
1 november 2020,
Corrosia Theater,
Almere. Fotografie:
Áron Sùveg

met twaalf deelnemers gaven we intuïtief vorm aan een fictieve wereld en speelden vanuit een systemische opstelling diverse rollen (onder andere de zee, berg, bijen, kinderen van de toekomst). Dilemma's als vervuiling, armoede, etnische spanningen en criminaliteit werden in kaart gebracht om vervolgens een verandering (revolutie) in gang te zetten.

Het spelen met elkaar resulteerde in een veilige omgeving waarin tegenstellingen ruimte en erkenning kregen. Volgens onderzoeker kunst- en cultuurparticipatie Hanka Otte is er, om verharding en onbegrip tegen te gaan, overbrugging nodig tussen verschillende culturen: de erkenning dat mensen een ander cultureel bewustzijn hebben én de herkenning van dat andere culturele bewustzijn. Zij stelt dat kunst die de (mee)maker's perceptie weet uit te dagen, zo'n overbruggende cohesieve houding teweeg kan brengen. Als daarbij sprake is van actieve deelname, is het wellicht zelfs mogelijk aan een nieuwe cultuur, of nieuwe culturen te bouwen. Inclusie ziet zij daarbij als een proces van het zichtbaar maken van conflicten en diverse identiteiten om tot nieuwe vormen van samenleven te komen (Otte 2015; Lenz 2022, 22).

Links: Bakkerij de Eenvoud in samenwerking met Gran Collectivo Pantitlan, *Baking an Offering*, 1-2 november 2020
Midden: Bakkerij de Eenvoud in samenwerking met Tina Lenz, *Baking Body Stories*, 8 maart 2022

Brood als dialoog

Twaalf jaar geleden begon geëngageerd beeldend kunstenaar en social designer Peik Suyling met de bedoeling mensen bij elkaar te brengen, aan één van zijn eerste tochten door het land met zijn mobiele *Bakkerij de Eenvoud*. In krimpgebieden constateert hij dat bewoners vanwege afnemende gemeenschappelijke faciliteiten (scholen, winkels, openbaar vervoer), elkaar niet meer spontaan ontmoeten. In stedelijke setting brengt het broodbakken buurtbewoners van verschillende sociale en culturele achtergronden bij elkaar. De sfeer van samen broodbakken creëert een gevoel van veiligheid. Bakker worden blijkt voor Peik een nieuwe beweging richting de kunst te zijn. Door samen deeg te kneden, brood te bakken en op te eten, ontstaat er ruimte om te praten over dingen die mensen bezighouden. Het brood wordt

Rechtsboven: X_Yusuf_Boss, *AFAR*, 2019, theateervoorstelling in de Nieuwe Kerk in Groningen.
Fotografie: Niels Knelis
Rechtsonder: X_Yusuf_Boss, familie van Abtio Abdusalam Mohamed Hussein.
Fotografie: David Vroom

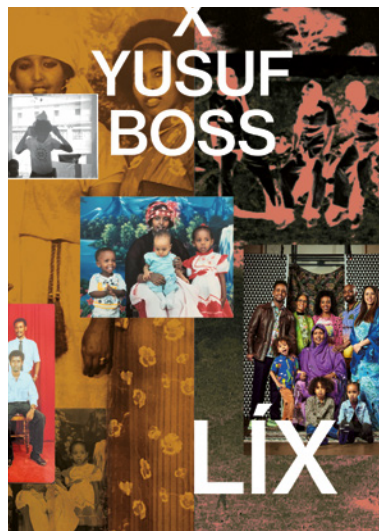
niet verkocht, maar onderling gedeeld. Bakkerij de Eenvoud bestaat tegenwoordig als collectief uit negen sociale bakkerijen verspreid over het land, allemaal bedoeld om door middel van broodbakken verbinding te maken. Op uitnodiging van Peik ben ik voor mijn explorierend onderzoek naar radicale verbeelding met mensen in gesprek gegaan over zorg voor elkaar, voor ons lichaam en voor dierbaren die ziek zijn. De deelnemers vormden met het brooddeeg antropomorfe objecten als ogen, darmen, benen, hersenen. De artistieke uitingen stonden symbool voor diepe emoties en maakten onderling intieme gesprekken los.

Het collectieve denken

Er zijn meerdere manieren om radicale verbeelding door middel van kunst te versterken en mensen hier actief bij te betrekken. *X_YUSUF_BOSS* is het platform van choreograaf en danser Mohamed Yusuf Boss. Een belangrijk uitgangspunt voor zijn werk is het hiphop-principe *Each One, Teach One*. Met zijn voorstellingen staat hij open voor creatieve participatie en zet deelnemers in beweging. Hij ontwikkelde een hybride methode met diverse dansstijlen en kunstvormen om verschillende culturele gemeenschappen bij het onderzoek te betrekken vanuit de vraag: Wat betekent het om een biculturele achtergrond te hebben? Mohamed →

Affiche van
voorstelling *Lix*
van X_Yusuf_Boss

Yusuf Boss laat de controle op het creatieve proces los door andere actoren mede de uitkomsten te laten bepalen. Ze leveren een inhoudelijke bijdrage door het delen van hun ervaringen en durven daarbij emoties te verwoorden. Het zijn verhalen over het zoeken naar houvast in identiteitsvorming, specifiek voor mensen die bicultureel opgroeien. Mohamed Yusuf Boss zorgt voor een omgeving waar deze uitingen kunnen groeien tot een artistiek hoogwaardige voorstelling. Makers zijn volgens hem een inspiratiebron en katalysator om gevoelens bij anderen los te maken. Hij gaat daarbij uit van het collectieve denken: 'wij' in plaats van 'ik'. Om deze wederkerigheid te benadrukken, heeft hij de X aan zijn artiestennaam toegevoegd.

Onder: Rainbow Soulclub, *Free Advice* met Totty Telgt, kunstmanifestatie Cure Park, juli 2017
Rechtsonder: Rainbow Soulclub, *Rearrangement of Priorities #9 (HOME)*, 2021. Tentoonstelling in ROZENSTRAAT - a rose is a rose is a rose

Rainbow Soulclub
'We zijn één grote familie'

Organisch proces

Bij het kunstcollectief Rainbow Soulclub gaat men nog een stap verder. Vanuit collaboratieve participatie wordt het eigenaarschap volledig gedeeld met alle leden en is iedereen medeverantwoordelijk. Beeldend kunstenaars Saskia Jansen en George Korsmit richtten de Rainbow Soulclub in 2005 op. Het is een 'art & solidarity' collectief dat werkt vanuit inloophuis Blaka Watra van Stichting De Regenboog Groep in Amsterdam die zich inzet voor dak- en thuislozen en drugsverslaafden. De samenwerking verloopt in een organisch proces waar iedereen die wil meedoen, kan bijdragen. Vaak wordt er iets gecreëerd dat zonder de inbreng van anderen niet was ontstaan. Eén van de belangrijkste motieven van de groep is het wegnemen van vooroordelen omtrent dakloosheid en drugsverslaving. Door middel van tentoonstellingen slaan ze daarbij een brug tussen het relatief gesloten kunstcircuit en het toch wat verborgen milieu waarin de dakloze of verslaafde zich bevindt. Rainbow Soulclub brengt beide werelden bij elkaar en bevraagt daarmee de grens tussen hedendaagse kunst en sociale projecten. Creativiteit is een belangrijk ingrediënt van de club. Je kunt een mens alles afnemen, maar zijn innerlijke creativiteit blijft behouden. Liefde of gevoel voor cultuur hebben we allemaal. Daarom is de tekentafel – een biljarttafel in het inloophuis – zo'n goed middel om contact te maken.

Mens op aarde

Het is een boeddhistische gedachte dat niets voortkomt uit louter onafhankelijke acties. We staan op de schouders van onze voorouders en zijn daardoor diep geworteld met alles om

Dichter en kunstenaar Alex Naber (links), kunstenaar Saaber Bachirt (midden) en Kenza Taleb (rechts) voor Outsiderwear. Fotografie: Studio Jan Hoek

ons heen. Filosoof en antropoloog Bruno Latour constateerde in de supermarkt tijdens het zoeken naar zijn dagelijkse levensbehoeften: ‘Zodra ik mijn boodschappenkarretje vul, voel ik een toenemend onbehagen’ (2021, 14). We leven volgens hem niet op, maar mét de Aarde. Hij waarschuwt dat de moderne mens zich vooralsnog presenteert als een individu met privileges om eigendomsrecht uit te oefenen. Latour vraagt zich dan ook af wanneer het besef komt dat wij samenwonen met de Aarde. Hij raadt ons aan om thuis te komen, op de plek waar we zijn, op de plek waar we nooit zijn weggegaan en stelt daarbij dat we allemaal ‘verwekkingszorgen’ hebben: hoe overleven mijn nakomelingen en ik? Dit geldt voor mensen, dieren, koraal, sparren, varens, mos, kortom voor alle levende organismen. We kunnen de Aarde zien als een overlapping van iedereen en alles wat zich voortplant. Het is daarbij niet mogelijk om dit ecosysteem van relaties op afstand te bekijken en tegelijkertijd ons af te schermen voor de consequenties ervan.

In de namiddag loop ik met mijn zoon en partner door dezelfde hal van het AMC richting uitgang. Mijn blik valt op een keramisch object van fotograaf en kunstenaar Jan Hoek. Hoek werkt samen met mensen die doorgaans buiten de norm van de maatschappij vallen en vaak ongezien en ongehoord blijven. Onder de naam *No limits! Art Castle* bouwt hij aan een neurodiverse kunstwereld zonder grenzen: ‘Niet tussen zogenaamde outsider kunstenaars en de rest van

de kunstwereld! Niet tussen kunst en design! Niet tussen fantasie en werkelijkheid!’ (Bakx 2023).³ De medische realiteit van die dag heeft mij weer eens doen beseffen hoe kwetsbaar het leven van jezelf en naasten kan zijn. Dat er op zo’n moment zowel autonome kunst is om naar te kijken als relationele kunst die zorgt voor activisme, biedt hoop. •

Literatuur

- Bakx, H. (2023) ‘[5 laagdrempelige galeries in Amsterdam](#)’. Op: www.parool.nl, 5 juni.
- Goudswaard, T. en J. van Oosten (2022) *Maakkracht: een nieuwe benadering voor complexe vraagstukken*. Amsterdam: Uitgeverij Business Contact.
- Gysel, J. (2021) ‘Relational activism’. In: *Metropolis M*, jrg. 42, nr. 3, 62.
- Latour, B. (2021) *Waar ben ik? Lockdownlessen voor aardbewoners*. Amsterdam: Octavo publicaties.
- Lenz, T. (2022) *Almanak voor radicale verbeelding: explorerend onderzoek naar sociale kunstpraktijken*. Amsterdam: Graphic Rituals.
- Otte, H. (2015) *Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Rosa, H. (2016) *Resonanz: eine Soziologie der Weltbeziehung*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Sennett, R. (2012) *Together: the rituals, pleasures, and politics of cooperation*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Wynants, N. (2020) ‘[Conversatie, participatie en coöcreatie in de kunsten](#)’. In: *Forum+*, jrg. 27, nr. 1, 2.

Noten

- 1 Ontleend aan de theaterervaring *The Cure* van Tijd van de Wolf.
- 2 ‘[Kunst op locatie AMC](#)’. Op: www.amc.nl/web/kunst-op-locatie-amc/collectie.htm
- 3 [Instagram@nolimitsartcastle](https://www.instagram.com/nolimitsartcastle)

Tina Lenz

initieert als design antropoloog artistieke en participatieve projecten vanuit sociaal-culturele sensitiviteit. In 2022 verscheen van haar hand *Almanak voor radicale verbeelding* (www.naibooksellers.nl) Fotografie: Diederick Bulstra